

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MOLNÁR MÁTÉ**
A CAMPALDINÓI CSATA
- **KORPÁS ZOLTÁN**
A TÖRTÉNELMET A GYŐZTES ÜTKÖZETEK ÍRJÁK
- **GUITMAN BARNABÁS**
A CSÁSZÁR GONDOLATAINAK TANÚJA
- **MARTÍ TIBOR – PÁLFFY GÉZA**
A KÖZÖS UDVARI SZOLGÁLATTÓL A FEGYVERES
KONFLIKTUSIG
- **RING ÉVA**
SZANISZLÓ ÁGOST LENGYEL KIRÁLY ELRABLÁSA
- **MONOSTORI TIBOR – SMID BERNADETT**
MAGYAROK A SPANYOL INKVIZÍCIÓ ELŐTT A 16-18.
SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
KORPÁS ZOLTÁN, SZUROMI KRISTÓF, SZOKOLA LÁSZLÓ,
MARTÍ TIBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 3.

TARTALOM

Háborúk, csaták és krónikások. A történelmi emlékezet forrásai (Martí Tibor)	371
<i>Tanulmányok</i>	
Molnár Máté: A campaldinói csata	375
Korpás Zoltán: A történelmet a győztes ütközetek írják. Dicső Lepanto és elfeledett Preveza	401
Guitman Barnabás: A császár gondolatainak tanúja. Történetírás az univerzális monarchia ideológiájának szolgálatában	437
Martí Tibor – Pálffy Géza: A közös udvari szolgálattól a fegyveres konfliktusig. Egy spanyol és egy magyar nemes (Melchor de Robles és Pethő János) találkozásai a 16. századi Közép-Európában	455
Ring Éva: Szaniszló Ágost lengyel király elrablása. Az uralkodói legitimitás kérdése a 18. század végi lengyel politikában	485
<i>Műhely</i>	
Monostori Tibor – Smid Bernadett: Magyarok a spanyol inkvizíció előtt a 16–18. században. Egy kutatási projekt és adatbázis-építés első lépései	501
<i>Szemle</i>	
„A legemlékezetesebb és legmagasztosabb alkalom, amit a századok láttak” (Korpás Zoltán)	517
Lepanto és azon túl. A vallási idegenség képei Genovából és a keresztény Mediterráneumból (Szuromi Kristóf)	521
Háború és hadviselés Kelet-Európában a 15. század második felében (Szokola László)	526
A Habsburg-ház és a Vasa-dinasztia kapcsolatai a 17. század középső harmadában (Martí Tibor)	530

Jelen számunkat Martí Tibor szerkesztette

Magyarok a spanyol inkvizíció előtt a 16–18. században

Egy kutatási projekt és adatbázis-építés első lépései

Lucile és Bartolomé Bennassar évtizedekkel korábban napvilágot látott munkájának köszönhetően először a külföldi szakirodalomban vált ismertté, hogy a 16. századtól kezdődően többtucatnyi magyarországi származású személy került a spanyol inkvizíció elé. A néhány oldalas összefoglaló ismertetésben többen név szerint szerepelnek, származási helyükkel és fogságba esésük körülményeivel együtt.¹ Az eredmények több hazai kutató érdeklődését is felkeltették,² de alap kutatásokra és az eredeti források kézbe vételére ez idáig, 2022-ig nem került sor.³ Tanulmányunkban kísérletet teszünk a fáziskésés okainak feltárására, írásunk célja azonban elsősorban egy új kutatási irány, valamint a megkezdett alap kutatás módszertanának és forrásbázisának bemutatása.

A spanyol inkvizíció: távol vagy közel?

Vajon mi az oka annak, hogy az önmagában szenzációszámba menő felfedezés nem eredményezett kutatási projekteket Magyarországon vagy egyéni kutatóutakat? Holott meggyőződésünk szerint a Bennassar-féle adatok jelentősége ahhoz fogható, mintha egy francia, spanyol vagy amerikai kutató valamely monográfiája egyik alfejezetében mellesleg megjegyezné, hogy az Azték Birodalom meghódítása során Hernán Cortés konkvisztádor seregében 30 magyar katona is részt vett, akiknek legalább a keresztnévét ismeri.

A spanyol inkvizíció és általában a katolikus egyház bíróságainak, továbbá az államhatalomnak a katolikus egyházzal összefonódott története a kora újkori történelem egyik igen gyakran tárgyalt, egyben sok vitát kiváltó területe. Jóllehet a mai történettudomány – már az egyetemi tankönyvekben is – reális képet fest

* Monostori Tibor a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport tagja (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., Monostori.Tibor@abtk.hu); Smid Bernadett az ELTE BTK Néprajzi Intézet Folklore Tanszékének egyetemi adjunktusa (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8., smid@btk.elte.hu).

1 Bennassar–Bennassar, 2006. 198–213.

2 Lásd később jelen fejezetben.

3 Erről először egy ismeretterjesztő cikkben tettünk említést: Monostori–Smid, 2022.

a spanyol inkvizíció intézményéről és gyakorlatairól,⁴ az inkvizíció a spanyol Habsburg-világbirodalom egyik szimbólumává vált. A spanyol inkvizícióról kialakult rendkívül negatív kép a 16. század közepétől (!) napjainkig erős toposzként, kulturális viszonyítási pontként, elrettentő példaként jelen van. Túlzás nélkül állíthatjuk: *él és virul* a magyar történetírásban⁵ és sajtóban egyaránt.⁶ Mindez elválaszthatatlan a 16. századtól, elsősorban a protestáns államok vezetésével mesterségesen kialakított spanyolelles, úgynevezett „fekete legenda” népszerűségétől, illetve attól a tényről, hogy a spanyol gazdaság, haderő, nyelv és kultúra befolyása a világban már a 17. század végére a 16. századnak a töredékére csökkent, és korábbi jelentőségét a mai napig sem tudta megközelíteni.⁷

Egyetértünk a következő összefoglalással: „Az inkvizíció mély nyomot hagyott a nyugati ember lelkében. Gyakran hozzuk szóba a legkülönbözőbb helyzetekben, de leginkább csak sztereotípiák jutnak eszünkbe az intézményről, annak is elsősorban a spanyol, vagyis az újkori változatáról: vörös köpenyes főpapok, autodafék, eretnekégetés, rafináltan embertelen kínzások.”⁸ A sztereotípiák sorából említhetjük még a kémhálózatot, ismert tudósok inkvizíciós pereit, a boszorkányégetéseket, a valószínű fanatizmust, ami a mai napig számos kortárs művészeti ágban visszaköszön.

A spanyol inkvizíció szinte végtelenül távolinak tűnik. Az inkvizíció elé került magyarok említése eddig nagyon kevés esetben keltette fel a magyarországi kutatók érdeklődését, és akkor is csak áttételesen, elsősorban a magyarországi hódoltságot és az arab országok történetét kutatók körében talált visszhangra. Nem véletlenül e területek szakemberei figyeltek fel rá, mivel Lucile és Bartolomé Benassar elsősorban a keresztényből muszlimmá lett, majd az ilyen státusukban az inkvizíció elé került személyeket (az úgynevezett renegátokat) vizsgálta. A szóban forgó munkát Fodor Pál ugyan több írásában említette, de tudomásunk szerint csak egyszer vizsgálta mélyrehatóbban az eredményeit: amikor az oszmán rabszolga-

4 Egy rövid összefoglalás: Molnár, 2009. 222–238. A fejezet – címéből nem következően – a spanyol inkvizíciót is tárgyalja: uo. 224–226. Az egyetemi tankönyvhöz tartozó forrásgyűjtemény két forrást közöl a spanyol inkvizícióval kapcsolatban, egy beszámolót egy sevillai autodaféről és egy, a spanyol királynak benyújtott, kritikát tartalmazó hatósági emlékiratot a vértisztaság-rendeletek problémáiról. Poór, 2000. 212–213. és 221–222. Lásd még tanulmányunkban *A spanyol inkvizíció története* című fejezetet. A magyar olvasóközönség legátfogóbb módon Gustav Henningsen *A boszorkányok ügyvédje* című könyvéből tájékozódhatott a spanyol inkvizíció felépítéséről és működési módjáról (a fordítás csak az angol kiadás rövidített változata): Henningsen, 1988.

5 Forgách Ferenc váradai püspök (1535–1577) *Commentarii* című műve VIII. fejezetében még kora propagandájánál is jóval kegyetlenebbnek festi le a spanyol inkvizíció egyes módszereit. Petneházi, 2015. „Az inkvizíció módszereiből és hatékonyságából egyértelműen következtethetünk arra, hogy Spanyolországban a XV. század végétől népirtás folyt.” Hevesi, 1994. 12. Lásd még az inkvizíciót negatívan értékelő 20. századi irodalomból: Havas, 1927; Grigulevics, 1972; Tímár, 1993.

6 A magyar gazdasági szakajtó legtekintélyesebb lapjában, a *Portfolio.hu*-n 2021-ben jelent meg egy ismertetés egy külföldi kutatásról, mely szerint azokon a területeken, ahol a spanyol inkvizíció intézménye működött, alacsonyabb volt a gazdasági teljesítmény, és ennek hosszú távú hatása is kimutatható. A cikk szerzője általános véleményt is megfogalmazott a spanyol inkvizícióról: „Ez a brutális örület mai szemmel teljesen felfoghatatlan (...), ámokfutás (...), szégyenteljes történelmi rémálom (...).” András, 2021.

7 García Cárcel, 1992.

8 Ladányi-Turóczy, 2011. 35.

elitet és a muszlim hitre történő áttérés egyes kiváltó okait elemezte.⁹ Palotás Zsolt arra hívta fel a figyelmet, hogy a kora újkori Mediterráneumban a keresztény rabszolgák és renegátok száma sok százezres nagyságrendű lehetett.¹⁰

A muszlim hitre való áttérés és a keresztény rabszolgák kérdése régóta foglalkoztatja a magyar történetírást. Tudunk magyar származású, gyermekkorában elfogott renegátról, aki 1580-ban Algír kormányzója lett (Dzsefár pasa) és – bátyjával együtt – fényes karriert futott be az Oszmán Birodalomban.¹¹ A „törökké” váló magyar nők választásaival Erdélyi Gabriella,¹² a magyar–török határ menti rabszolgáltatás és -kereskedelem gyakorlatával Fodor Pál mellett többek között Pálffy Géza foglalkozott átfogó módon.¹³

Amikor a spanyol inkvizíció képezte a kutatás tárgyát, elsősorban néprajzi és eszmetörténeti vonatkozások kerültek szóba, és fel sem merült magyarországi személyek érintettsége.¹⁴ Csak egy levéltári alapkutatáson alapuló tanulmány született Magyarországon az ibériai inkvizícióról, de nem a spanyolról, hanem a portugálról: Rákóczi István egy Magyarországról elszármazott személy esetét vizsgálta.¹⁵

A hallgatás okai

A fentiek tükrében még erőteljesebben merül fel a kérdés: mi az oka az eddigi csekély kutatói érdeklődésnek, noha markáns vélemények élnek és rögzültek a magyar közvéleményben a spanyol inkvizícióról. Az okok a historiográfiában és a kutatástörténetben keresendők.

Ha egy magyar történész 16–17. századi *globális* témát kutat Európa távoli részein, gyakran kerül egyszerre kényelmes és nehéz helyzetbe. Kényelmesbe, mert más nemzetiségű és jellemzően nagyobb nyugati országok kutatóintézeteiben, egyetemeken dolgozó kollégái már alapos forrásfeltárást végeztek, miközben a levéltári alapkutatások során a módszertani alapvetéseket is elvégezték. Tették ezt éppen az adott téma nemzetközi jelentősége miatt. Mindez jelentősen megkönnyíti a magyar vonatkozású adatok megtalálását, így a hazai kutatónak sokszor alig van más dolga, mint a szakirodalmi jelzetek alapján elolvasni a forrásokat, és a bevált, a szakma neves képviselői által használt metodológiai keretbe ágyazni az eredményeket.

Ugyanakkor nehéz helyzetbe is kerül a magyar kutató, mert a magyar történetírás hagyományosan túlértékeli a közép-európai történelem összeurópai jelentőségét és a Német-római Birodalom hatalmi súlyát a kontinensen. Különösen igaz ez a Magyar Királyságban is uralkodó Habsburg-ág történetére. Mindennek témánk szempontjából azért van jelentősége, mert a közép-európai ág képviselői által viselt

9 Fodor, 1995.

10 Palotás, 2013. 8.

11 J. Nagy, 1998.

12 Erdélyi, 2015.

13 Pálffy, 1997. A korábbi irodalomból lásd például: Takáts, 1915; Varga, 1991; legújabban: Tóth, 2002.

14 Smid, 2019.

15 Rákóczi, 2014.

császári cím és az Oszmán Birodalommal vívott több évszázados szárazföldi küzdelem szinte teljesen elvonta a figyelmet a magyar históriát meghatározóan érintő kora újkori mediterráneumi vagy éppen atlanti-óceáni folyamatokról, amelyek így érdektelenné is váltak a történelmünk nemzetközi beágyazottságát kutatók számára. A kialakult helyzethez jelentősen hozzájárult, hogy a zivataros és tragikus 20. század, valamint a földrajzi távolságok megnehezítették az európai levéltárakban való kutatást. Az elmaradt forrásfeltárás, az ellenpéldák hiánya – amolyan ördögi körként – megerősítette azokat az álláspontokat, amelyek szerint a forráshiány nem véletlen, és nem is várhatóak releváns források a magyar történelem vonatkozásában.

A fenti megállapításokat különösen igaznak tartjuk a spanyolországi inkvizíció elé került, a Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség vagy a hódoltság területén született és ott fogságba esett személyek esetében. Az utóbbi évtizedekben azonban jelentős változások tapasztalhatók a magyar história európai és világtörténeti beágyazottságának megítélésében. Az újabb kutatások alapján világossá vált, hogy a kora újkori nagy gyarmatosító államok belső gazdasági, politikai, hadügyi és kulturális folyamatai, valamint azok Kárpát-medencei megfelelői között igen szoros összefüggések, ok-okozati kapcsolatok vannak.¹⁶ Számos távoli, egzotikusnak és irrelevánsnak gondolt történeti trend, intézmény, személy, esemény esetében kimutatható, hogy gyakran közvetlenül hatott egyes magyar történelmi eseményekre, folyamatokra és az állam fejlődésére. A két Habsburg-ág, a spanyol és az osztrák közötti politikai szövetség pedig rendkívül intenzív kapcsolatrendszeret tett szükségessé az uralkodói udvarok és a kormányzatok között.

Több, nemrégén feltárt példát említünk. A korabeli világkereskedelem egyik központja, Sevilla és a Szerződések Háza (*Casa de Contratación*) legalább két szálon hozható kapcsolatba a magyar történelemmel: sevillai öntödékben óriási mennyiségben vertek beszercebányai rézből bronzlövegeket, illetve legalább egy alkalommal a Szerződések Háza hivatalnokain keresztül intézték az újvilági ezüstszállítmányból utalt, a közép-európai ágnak juttatott *Reichstürkenhilfét* (töröksegélyt). A 16–17. század legnagyobb állandó hadserege, a Flandriai Sereg évtizedeken keresztül fizetett egy horvát–magyar huszárezredet. A magyar katolikus arisztokrácia könyvtárait elárasztották a spanyol Habsburg szerzők és nyomdák termékei. A 16. század második felében tucatnyi spanyol–itáliai várépítő mestert ismerünk a Magyar Királyság területén.¹⁷ Egyre több magyarországi származású török gályarabról tudunk, akik a Spanyol Monarchia területén kerültek újra keresztény uralkodó fennhatósága alá.

Vajon éppen a spanyol inkvizíció lenne távol Magyarországtól? Mielőtt a kérdésre válaszolunk, először vessünk egy közelebbi pillantást a katolikus intézményre a legfrissebb kutatások tükrében.

¹⁶ Újabbán lásd: Monostori, 2022.

¹⁷ Uo.

A spanyol inkvizíció története, természete és gyakorlata

Történészek generációi foglalkoztak az inkvizíció forrásaival, túllépve a „fekete”, valamint az inkvizíciót pozitív színben feltüntető „fehér” legendán. A 350 éven át működő katolikus intézményről fennmaradt hiedelmeket részben a boszorkányüldözések története táplálta, főképpen a félelmet keltő elemek és képi ábrázolások sokasága. Európában három évszázadon keresztül zajlottak különböző hullámokban boszorkányüldözések, amelyek több helyen tömeges kivégzésekkel végeztek. A kivégzéseket a közhiedelem sokszor kizárólag az inkvizíció működésével kapcsolja össze. A „fekete legenda” részeként az inkvizíció a spanyol nép gonoszságának és kegyetlenségének egyik fő bizonyítékává, az összeurópai narratíva sajátos értelmezési keretévé vált a történelem során. A kora újkori spanyol világbirodalom lakóit a protestáns diskurzus és a különböző irodalmi művek agresszív és féktelen népként tüntették fel.¹⁸

Az új módszerekre támaszkodó történeti kutatásoknak köszönhetően napjainkban már sokkal árnyaltabban és összefüggéseiben látjuk az inkvizíciót és intézményrendszerét (például a kínvallatásokat, a börtönök általános állapotát, az egyes inkvizítorok tevékenységét és gondolkodásmódját, a boszorkányképzet alakulását, a világi törvényszékek és az inkvizíció kapcsolatát, a lokális ítélőszékek sajátos törekvéseit).¹⁹ A spanyol inkvizíció létrehozásának 500. évfordulója a Szent Törvényszék kutatásában is változást hozott: Gustav Henningsen és kutatótársai Cuencában háromszáz fő részvételével nemzetközi szimpóziumot rendeztek. Ekkor már érezhető volt egyfajta változás a történettudományi megközelítésben. Objektív, forráscentrikus, valamint adatbázist építő munkák kezdődtek a spanyol inkvizíció forrásainak, legfőképpen az inkvizíciós perekről szóló *relaciones de causas* (ügyjelentések) felhasználásával, Gustav Henningsen és Jaime Contreras iránymutatásával.²⁰

Az inkvizíció a tévelygő eretnekek felderítésére és szankcionálására létesült.²¹ A 12. század második felében a Franciaország déli részén, Languedoc tartományban terjedő egyházellenes vallási népi mozgalmak (katharok vagy más néven albigenek, valamint valdensek) megfékezésére hoztak intézkedéseket.²² Az 1163. évi tours-i zsinat határozata értelmében a püspökök kötelesek voltak megvizsgálni a hívek vallásosságát, és megbüntetni az eretnek cselekedeteket. Az első, püspöki fennhatóságú törvényszék 1178-ban alakult meg. Az 1184-ben kiadott, *Ad abolendam diversam haeresium pravitatem* kezdetű pápai bulla egész Európára kiterjesztette a tours-i elveket.

Később a püspöki helyébe a pápai inkvizíció lépett, amelynek munkáját a különböző mendikáns rendek, például a domonkosok segítették inkvizítorként. A pápai inkvizíció az Ibériai-félsziget felé terjeszkedett, 1242-ben újabb törvényszé-

18 Anderle, 1985. 4–6.

19 A legfontosabb szakirodalomból lásd: Bennassar, 1979; Henningsen–Tedeschi–Amiel, 1986; Kamen, 1997; Anderson, 2002; Pérez, 2005; Rawlings, 2006; Prospero–Lavenia–Tedeschi, 2010.

20 Az első híradások egyikéről lásd: Henningsen, 1977.

21 Az *inquisitio* elsődleges jelentése: kutatás, vizsgálat.

22 A kathar eretnekségről inkvizíciós források alapján írott legismertebb klasszikus: Le Roy Ladurie, 1997.

keket állítottak fel. A 13. század második felében az inkvizítorok beavatkozási engedélyt kértek a pápától, de IV. Sándor pápa elutasította a kérésüket. A katolikus királyok (II. Aragóniai Ferdinánd és I. Kasztíliai Izabella) új alapokra helyezték és központosították az inkvizíció intézményét, amelyet a spanyol birodalmi egység fenntartásának szolgálatába állítottak. Kezdeményezésükre, 1478-ban IV. Sixtus pápa jóváhagyásával (*Exigit sinceræ devotionis* kezdetű bulla) megalakult Kasztíliaiban a kora újkori spanyol inkvizíció legfőbb intézménye, a Szent Hivatal (*Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición*). A középkori pápai inkvizíciót ekkor újjászervezték. Az elsődleges cél a kriptojudaizmus felszámolása és egy homogén, római katolikus vallású állam (később birodalom) létrehozása volt. A hű alattvalónak hű kereszténynek kellett lennie. Az egyházi ítélőszék feletti ellenőrzést nem a pápa, hanem a katolikus királyok gyakorolták olyan módon, hogy a főinkvizítor formálisan a pápától kapta a hatalmát, aki azonban a királyok javaslata alapján nevezte ki az inkvizítorokat, amit a pápa azután elfogadott. Az inkvizíciónak csak a megkeresztelt hívek felett volt hatalma. A katolikus hitre tért zsidók titkos rítusainak feltárása mellett módszeresen elkezdtek felderíteni a kryptoiszlamizmus, majd utóbb a lutheranizmus és a kálvinizmus „gyanús” gyakorlatait is.

A 16. században, azzal egy időben, hogy a katolikus egyház fellépett a nagy vallási mozgalmakkal szemben, kialakult az eretnekség kanonikus definíciója is. 1551-ben kiadták az első *Index librorum prohibitorum*ot, amelyben felsorolták a tiltott és a tartalmi javításra ítélt szövegeket, könyveket.²³ A vallási engedetlenség különböző formái is véteknek számítottak, és felkerültek a beavatkozást igénylő bűnesetek lajstromára. Rövidesen az inkvizíció elé lehetett kerülni olyan cselekedetek miatt is, amelyek az egyház értelmezésében a házasság szentségének bűnös megsértését jelentették (bigámia, a szodómia különböző formái, így a homoszexualitás és az állatokkal űzött fajtalankodás stb.). Az inkvizíció intézményrendszere eljutott az Újvilágba is, ahol három törvényszéket állítottak fel, Limában és Mexikóban 1569-ben, valamint Cartagena de Indiasban, 1610-ben.

Az első adatok magyarokról

A részletesebb kutatásokat aligha gátolhatta, hogy a francia szerzőpáros nem közzölt iratszintű levéltári jelzeteket. A forrásjegyzékben ugyanis részletesen felsorolták azokat a köteteket és csomókat, amelyek szinte kizárólag egyetlen spanyolországi levéltárban, a madridi Nemzeti Történeti Levéltárban (*Archivo Histórico Nacional*), annak is az inkvizíciós sorozatában (*Inquisición*) találhatóak, területi bontásban, egyben az intézmény szervezeti struktúráját követve: Barcelona, Murcia, Toledo, Sevilla és így tovább. Külön említést érdemelnek a szicíliai és szardíniai bíróságok, amelyek anyagait szintén Madridban őrzik. A legtöbb magyarországi személyt Szicíliaiban fogták perbe a hatóságok – nem véletlenül. A Mediterráneumban Szicília volt a Spanyol Monarchiának az Oszmán Birodalomhoz és a tengeri útvena-

23 Összefoglaló katalógus: Bujanda, 2002.

laihoz legközelebb eső része. Egy friss esettanulmány pedig azt tárta fel, hogy több magyar gályarab Szicíliában kötött ki szabadulása után.²⁴

A kutatást egy véletlen indította útjára. 2022 elején az *Inquisición* anyagába egy, a magyar történelemmel összefüggésbe nem hozható eszmetörténeti téma vizsgálata során néztünk bele, és ekkor vettük kezünkbe a sorozat segédleteit.²⁵ Ezekben azonnal számos *húngaro* személyt találtunk, különösen a 18. században. Az újabb segédleteket átnézve világossá vált, hogy jóval több magyarországi személy került a spanyol inkvizíció elé, mint a Lucile és Bartolomé Bennassar kötetében közölt 27 fő. Egyrészt, mert a francia szerzőpáros elsősorban az 1550 és 1700 közötti másfél évszázadot kutatta, másrészt kizárólag a renegátok történetét vizsgálta. A segédletekből hasonló nagyságrendű, a protestantizmus vádjával perbe fogott magyarországi személyt azonosítottunk vagy valószínűsítettünk. Az utóbbi témát ugyan egy belga történész, Werner Thomas monografikus igénnyel feldolgozta, de csak 1648-ig terjesztette ki a vizsgálatot, és egyetlen magyarról tett említést.²⁶

Szűrőpróbaszerűen kikértünk néhány forrást, illetve megtekintettünk több iratot a levéltár digitalizált platformján.²⁷ Lucile és Bartolomé Bennassar forrásjegyzéke alapján hamar kiderült, hogy mintegy 30-35 kötet vagy csomó alapján írták meg művüket, így világossá vált, hogy – a renegátok esetében – egy 1-2 hónapos kutatóút során az összes forrás áttekinthető, a magyarországi vonatkozások kigyűjtethetők és másolásra előkészíthetők.

A végső lökést, hogy belevágjunk a magyar kutatás előtt eddig ismeretlen források összegyűjtésébe, az adta, hogy megtudtuk, a Lucile és Bartolomé Bennassar könyvében szereplő mintegy 1600 renegátról szóló több ezer, kézzel írt kutatói cédulát 2019-ben digitalizálták, az adatok egy részét rendszerezték és szabadon kereshetővé tették.²⁸ Ez alapján több renegátot tudtunk azonosítani és a forrásokat Madridban magunk is megtekinteni.

Tanulmányunknak nem célja a forrásokban szereplő személyek felsorolása és csoportosítása. Ezt máshol tesszük meg, illetve a témának külön monográfiát szeretnénk szentelni a források hiánytalan összegyűjtése után. Néhány általános jellemzőt azonban fontosnak tartunk előrebocsátani. Magyarországi személyek tucatjai kerültek a spanyol inkvizíció elé annak legaktívabb időszakában. Kutatásaink során a Spanyol Monarchia joghatósága alá tartozó ítélszékek közül a toledói, a barcelonai és a murciai ítélszék működését kezdtük el szisztematikusan, azaz a fennmaradt dokumentumok alapján feltérképezni. A 16–17. századra eddig öt, míg a 18. századra 13 magyarországi személyt azonosítottunk. Szinte mindannyian vagy az iszlám vallás („mór”), vagy gyanús szokások (arab ruházat, hús evése keresztény böjt idején, a muszlim böjt betartása, muszlim imádkozás stb.), vagy protestáns felekezethez való tartozásuk miatt kerültek az inkvizíció elé.

24 Monostori, 2021.

25 Itt nincs mód az összes felsorolására, egy fontosabbat, a barcelonait említjük: Blázquez Miguel, 1990.

26 Thomas, 2001.

27 AHN Inquisición, 734–735 (Barcelona), 101 (Toledo) és 2022 (Murcia).

28 Elérhetősege: <https://fms.db.huma-num.fr/fmi/webd/Renegats> (letöltés: 2022. augusztus 18.). A digitalizálást vezető kutató beszámolója a folyamatról: Delacourt, 2020.

A magyarok száma azonban ennél bizonyosan jóval nagyobb. Vizsgálódásaink módszertanát Lucile és Bartolomé Bennassar és Werner Thomas műveire alapoztuk, amelyek számos összefoglaló adatot is közölnek, erre a későbbiekben még visszatérünk. Előbbi munka a Szent Hivatal elé került renegátok történetét dolgozta fel, számos magyarországi személyt név szerint említve, de hivatkozás nélkül, és általában az ítélszék helyét sem adta meg. A francia szerzőpáros velencei, máltai és portugál eseteket is feldolgozott, azonban a kötetből (pontos hivatkozások hiányában) ritkán derült ki, hogy kik kerültek a Szent Hivatal elé a Spanyol Monarchia területén és kik nem. A Bennassar-jegyzetek szisztematikusan kutathatóvá válásával azokat össze tudtuk vetni azokkal az iratokkal, amelyeket a madridi Nemzeti Történelmi Levéltárban áttekintettünk, így elkészíthettük az első statisztikákat a Szent Hivatal elé került magyarokról, és nagyobb biztonsággal tudunk a részletes adatbázis és iratgyűjtemény építéséhez fogni.

A fentiek és saját kutatásaink alapján – konzervatív becslésünk szerint – a spanyol inkvizíció három és fél évszázados történelme során legalább 50, de inkább 80–100 magyar, illetve magyarországi származású személy kerülhetett a Szent Hivatal elé. Közülük mintegy 35 főt név szerint ismerünk, közöttük erdélyieket, horvátországiakat és szlavóniaiakat is. A legtöbbet a magyarországi születésű muszlim renegátokról tudunk, ők az összes, a keresztény Európa keleti határvidékéről származó, perbe fogott személynek mintegy 10 százalékát tették ki – legtöbben a görögök voltak. A spanyol inkvizíció elé került renegátok összlétszáma 1500 lett volt (főleg ibériaiak és itáliaiak).

Tragikus, egyben regényes sorsok bontakoztak ki előttünk kutatásunk feltáró szakaszában. Ami a muszlim hit vagy szokások vádjával perbe fogott magyarországiakat illeti, szinte valamennyien gyermekként vagy tízes éveik elején kerültek oszmán-török fogságba. Jellemzően szökevényként, rabszolgaként, szabadult gályarabként, és általában Konstantinápolyon, továbbá a Mediterráneum különböző területein keresztül jutottak újra keresztény földre, főképpen a Spanyol Monarchia itáliai területeire, de gyakran az Ibériai-félszigetre is. Az iratokban nagy számban található albán, német, lengyel, havasalföldi, orosz vagy éppen dalmát származású személyek is.

A gyakran többoldalas vallomásokból csak néhány részletet mutatunk be. „Pedro” Algíron, „Juan” Máltán és Nápolyon keresztül jutott el Spanyolországba, előbbi Murciában (1579), utóbbi Toledóban (1620) került az inkvizíció elé. Töbüknek volt „török” neve, mint a szlavóniai „Marcos”-nak: „Zaid Mohamed”.

A Spanyol Monarchia területén perbe fogott legtöbb magyar ügyét az eddigi adatok alapján a szicíliai ítélszék vizsgálta, amelynek iratanyaga szintén Madridban maradt fenn. „Esteffano de Joan” (muszlim nevén „Piali”) 1582 körül született Tokajban, 12 évesen került fogságba. Többször eladták, szabadulása után Konstantinápolyon és görög városokon keresztül jutott el Szicíliába. 1632-ben, 50 éves korában, Palermóban került sor a perére. „Mariano de Estefano” több családtagjával együtt 1596-ban esett fogságba, és az Ali nevet kapta.

A magyar történelem különleges, megrázó fejezeteit írták azok a magyar nők és asszonyok, akiket szintén gyermekként vagy tizenévesként ragadtak el csa-

ládjuktól és otthonukból. Ezután muszlimmá lettek, muszlim nevet vettek fel, és (egyes esetekben) muszlimok feleségei lettek. Különbféle utakon jutottak újra keresztény területre, ahol gyakran keresztény nemesek rabszolgáiként kerültek a spanyol inkvizíció elé, és életük végén újra keresztény életet éltek. Az iratokban sorjáznak a nevek: „Beronica Hungare”, „Catalina Xanaso”, „Ana Ungara”, „Catarina (Fatima) Rao”, „Nimfa” és így tovább. A felsoroltakról vallomásaik alapján egyértelműen kiderül, hogy magyarországi származásúak.

Jóval kevesebbet tudunk jelenleg azokról a magyarokról, akiket protestantizmus vádjával állítottak a Szent Hivatal elé. „Johan Rolf” (1658, Barcelona) valószínűleg az 1659. évi pireneusi béke előtti közös, osztrák és spanyol Habsburg csapatmozgások keretében érkezett Katalóniába, ahol a 18. században jelentősen megnőtt a hasonló váddal illetett magyarországiak száma. (A 16–17. században az ezzel a váddal az ítélőszékek elé állított személyek zöme holland, flamand, francia és német származású volt.) A kutatás során minden bizonnyal többet fogunk megtudni arról is, hogy magyarországi személyek a „mohamedán” vallás követése és a „protestáns” eretnokség mellett kerültek-e más vádakkal is az ítélőszékek elé – és ha igen, mivel vádolták őket.

A már többször feltett kérdésre (távol vagy közel van a spanyol inkvizíció?) így már nagyobb biztonsággal válaszolhatunk: a Kárpát-medencei oszmán uralom és a protestantizmus magyarországi terjedése, majd megerősödése, valamint a protoglobalizáció évszázadaiban, vagyis a portugál, a spanyol, a holland és a brit tengeri hatalmak világot átfogó térnyerésének korában magyarországi személyek több okból kerülhettek az inkvizíció törvényszékei elé. A 16. századtól kezdve számos magyarországi lakos eljutott a Mediterráneum óriási olvasztótégelyébe, a tenger középső és nyugati partvidékére, illetve a spanyol anyaországba. Ennek okai és folyamatai sokat elmondhatnak a magyar történelemről.

Módszertani kérdések

A forrásfeldolgozás és -rendszerezés során öt jelentősebb kérdéscsoportot azonosítottunk. Az első kettő a nemzetközi szakirodalom által már kidolgozott kérdéseket fedi le, a harmadik, negyedik és ötödik már inkább a Kárpát-medencei specifikumokra, vagy pedig elméleti kérdésekre vonatkoznak.

Az első az adatbázis kategóriáinak meghatározása. A renegátok esetében ezeket a Bennassar-féle módszertan és az az alapján készült digitalizált adatbázis pontosan megadja: a személyek neve, neme, foglalkozása vagy jogi státusa, a személy kora a török fogságba esés évében, a személy kora a perbe fogás évében, a születési helye, azon államok, amelyeken az elfogott személy keresztülhadt, a pert indító ítélőszék, a per időpontja, a renegáttá válás körülményei, az inkvizíció elé kerülés módja és az ítélet. A kutatást megkönnyíti, hogy ezek a szempontok alapján keresni lehet a digitális adatbázisban, miként az is, hogy magukat a kézzel írt jegyzeteket is digitalizálták. Megnehezíti azonban, hogy ezek a jegyzetek francia nyelvűek és sokszor igen nehezen olvashatók.

Werner Thomas is kategorizálta a protestantizmus miatt perbe fogott személyeket,²⁹ a következő szempontok alapján: a személy neve, az ítélelőszék neve, az ítélet éve, a perbe fogott földrajzi adatai, hivatás/foglalkozás, életkor és státus, a vád, a kontaktszemély, a bűn elkövetésének körülményei, a protestáns tevékenység folytatásának időtartama, a feljelentők személye és a vádlottal való kapcsolata, a vádlott viselkedése a per során, a vádlott védekezése és ennek eredménye, az ítélet és a levéltári jelzet. Valamennyi fenti pontot szeretnénk beépíteni az adatbázis hierarchiájának valamelyik szintjébe.

A második kérdéscsoportot az eljárásrend és az ítéletek alkotják. Ennek megállapítása szintén viszonylag kevés nehézséget fog okozni. Kulcsfontosságú mind az inkvizíció hatékonyságának és általános megítélésének szempontjából, mind a magyarországi személyek sorsának esetleges követése szempontjából, hogy milyen ítéletben részesültek. Ennek elméleti háttere a következő.

A kora újkorban többféleképpen is az inkvizíció elé lehetett kerülni gyanúsítottként. Az inkvizítorok vizitációs utakat tettek, melyek során felvették a kapcsolatot a helyi papokkal és világi vezetőkkel. A vasárnapi mise vagy egy nagyobb ünnep után a hívek elé álltak, majd felszólították őket: tegyenek esküt, hogy segítik az egyházat az eretnokség üldözésében. Ezután felolvastak egy hosszú listát, a hitbéli ediktumot (*edicto de fe*), amely tartalmazta az összes téves hiedelmet és cselekedetet, amelyek „babonának”, vallási tévelygésnek, eretnokségnek minősültek. Ezek alapján várták a szomszédok, haragosok feljelentéseit.

Szintén az inkvizíció előtt találhatta magát az, akit egy jegyző és két hites tanú feljelentett. Névtelen feljelentés esetén a vádat papírra írták és leadták egy helyi ügynöknek (*familiar*), aki a körzeti biztosok (*comisario*, javarészt plébánosok) munkáját segítette. A biztosok információt gyűjtöttek, kihallgatták a tanúkat, letartóztatták a gyanúsítottakat, és továbbították a vádakot az inkvizíciónak. A hatékony ügynöki rendszer segítségével folyamatosan érkeztek a törvényszékekhez bizalmas információk, de voltak olyan nehezen elérhető területek, amelyeket a földrajzi adottságok miatt sem az inkvizítori vizitációk, sem az ügynöki hálózat nem tudott lefedni.³⁰

A Szent Hivatal hatalmát többek között a titkosság biztosította, ami valamennyi tevékenységét áthatotta. Minden fizetett és önkéntes alkalmazott eskü terhe mellett vállalta a titoktartást. A vádlott az inkvizíció titkos börtönében, a világtól izoláltan várta sorsának alakulását, amíg a per zajlott. Ameddig az ügyet le nem zárták, azt sem közölték a nyilvánossággal, hogy fogva tartják-e a gyanúsítottat a Szent Törvényszék titkos börtönében.

A fogvatartással a per kezdeti szakaszában nem közölték, hogy miért hallgatják ki, a vádat csak később ismertették vele. A klasszikus ügyrend szerint három előzetes kihallgatást tartottak, amelyek célja a bűntudat felébresztése volt. Ha a gyanúsított beismerte a bűnösségét, valló minősítést kapott, és köteles volt bizonyosságot tenni arról, hogy őszintén megbánta a bűneit. Ha ez nem történt meg, akkor úgyeszt rendeltek ki, aki megfogalmazta és ismertette a vádiratot, amelyben

29 Thomas, 2001.

30 Vö. Henningsen baszk adataival. Henningsen, 1988. 50.

a vád tárgyát képező eretnekség mibenléte és a bűnök tételes felsorolása szerepelt. A vádpontokra a vádlottnak felelnie kellett. Ekkor védőügyvédet jelöltek ki számára, akinek keresztényi kötelessége volt a foglyot az igazság megvallására buzdítani. Majd következett a bizonyítási szakasz, amikor újból kihallgatták a tanúkat, akik ratifikálták, vagyis megerősítették az előzetes vallomásaikat. Ezeket a tanúvallomásokat ismertették a fogollyal, ő pedig pontról pontra mindegyikre felelt.

Az ügyekről az inkvizitorokból, teológiai és jogi tanácsadókból, valamint a püspök képviselőjéből álló tanács döntött. Ha a sok terhelő bizonyíték ellenére sem találták kellőképpen bizonyítottnak a vádat, kínvallatásra kötelezhették a vádlottat. Az inkvizíció alapvetően szkeptikus volt a kínvallatás hatékonyságát illetően. Amennyiben a kínvallatást a vádlott vallomás nélkül kiállta, a vádat elégtelenül bizonyítottnak tekintették, és az ítéletben a tanács az eretnekség esküvel való megtagadását szabta ki, enyhe büntetéssel. Általánosságban a perbe fogott személynek mindenképpen eskü terhe alatt kellett megvallania bűneit, továbbá azt, hogy a katolikus egyházhoz akar és fog tartozni. A cél nem az eretnekek kiirtása volt, hanem az, hogy a megvádoltak megbánják bűneiket és jó katolikusokká váljanak.³¹

A felmentés gyakori típusa volt a feltételes felmentés (latin szóval *ad cautelam*), amelyet akkor alkalmaztak, amikor az ítélszék nem látott elég garanciát arra, hogy az inkvizíció elé került személy elköteleződése a katolikus egyház iránt szilárd marad. A feltételesen felmentett embert felügyelet alá helyezték, és gyakran bizonyos tevékenységek elvégzésére kötelezték, leggyakrabban (nem testi) penitencia tartására (például péntekenkénti böjtölésre, áldozásra, misehallgatásra, rendszeres imádkozásra, szent helyek látogatására), hogy ne essen vissza az eretnekség bűnébe, vagy ne folytasson újra büntetendő tevékenységet. A magyarországi származásúak leggyakrabban a fenti büntetéseket kapták. Ugyanakkor súlyosabb, testi vagy egzisztenciális büntetést is kiszabhattak: nyilvános korbácsolást, az egyház által megszentelt vezekelőruha (*sambenito*) viselését, száműzetést, vallásos oktatással együtt járó börtönt vagy gályarabságot.

Ha egy vádlottra minden kétséget kizáróan rábizonyították az eretnekséget vagy a bűnösséget, megbánás esetén, nyilvánosan, úgynevezett *auto de fe*, „hitecselmény” keretében ő is megbékélhetett az egyházzal (*reconciliarse*). A büntetések ebben az esetben szigorúbbak voltak, vagyonelkobzásig és akár halálbüntetésig terjedhettek. Azt, aki tagadta a bűnösségét (*negativo*), vagy visszaeső volt, ha kellően bizonyítottnak tekintették az ügyét, máglyára is küldhették (*relajado* – átadott, elbocsátott). Az elítéltet átadták a világi végrehajtó hatóságnak, mert az inkvizíció jogköre nem terjedt ki a máglyahalál végrehajtására. Ha az ügy nem végződött halálos ítélettel, az elítélt munkavállalását korlátozhatták, és büntetését az utódjaira is kiterjeszthették, így nemcsak a család becsületét, de a megélhetését is befolyásolta egy ítélet.

Az ügymenet ismeretében, az iratok alapján elkezdtük részletesen feltérképezni, hogy a magyarországi személyek esetében sor került-e kínvallatásra, és a vádlottak pontosan milyen (spirituális és fizikai) büntetéseket kaptak. Az bizonyos, hogy

31 Uo. 42.

többük vagyonát elkobozták, és gyakran szabtak ki különféle egyházi-didaktikai jellegű büntetéseket.

A harmadik kérdéscsoport a Bennassar házaspár és Thomas által hagyott hiátus kiküszöbölése. Ez egyrészt kronológiai vonatkozású: a francia szerzőpáros az 1491 és 1743 közötti időkkel foglalkozott, míg Thomas 1648-ig vizsgálódott. Másrészt módszertani is: nem zárható ki, hogy nem csak hitehagyás és protestantizmus vádjával kerültek magyarországi személyek az inkvizíció elé.

A negyedik kérdéscsoport földrajzi vonatkozásokat érint. A készülő adattárban feldolgozunk minden olyan helységnevet, amely a 15. század vége és a 19. század eleje között valamikor a magyar király fennhatósága alá tartozó települést jelöl, ideértve tehát az Erdélyi Fejedelemség, a hódoltság és a Horvát Királyság területét is; függetlenül attól, hogy milyen kontextusban szerepel a helységnév: onnan származott az említett személy, vagy ott esett török fogságba. Maguk a levéltári források és a Bennassar-kötet és -jegyzetek nem mindig pontosak.

Az ötödik kérdéscsoport lazábban kapcsolódik a vizsgált területhez. Az adatok feldolgozása során az elengedhetetlen forráskritikai elemzésen és további filológiai vizsgálódásokon keresztül számos egyéb kérdésre is próbálunk választ találni. Vajon megőrizhették, továbbadhatták-e az egyes személyek a nyelvüket? Milyen jellegzetességek és tanúvallomások segíthették a hatóságok előtt hitelesíteni a történeteiket? Valószínűleg számos hithű muszlim is kereszténynek mondhatta magát, hogy kedvezőbb ítéletet kapjon. A vallást váltók hogyan küzdöttek meg többes identitásukkal? Melyek voltak a vallásváltás és a szabadulás útjai? A tanúvallomások alapján milyen mélységben tárulnak elénk az emberek mindennapi viszonytagságai? Vajon sikerül-e a nyomukra bukkanni magyarországi és más, közép-európai levéltárakban, esetleg néhányuk rokonsági kapcsolatát is feltérképezni?

Összegzés

A spanyolországi inkvizíció elé került magyarok kutatása és az új eredmények számottevően hozzájárulhatnak más tudományágak horizontjának szélesítéséhez is. A forrásanyag méretei, változatossága és időbeli kiterjedése miatt korábbi – többek között a társadalmi mobilitásra, a rabszolga-kereskedelemre, a Mediterráneumra, a mindennapi vallási életre, a nők helyzetére, az „idegenekkel” való viszony jellegére, a hányattatott sorsúak mindennapjainak történetére és a vallási toleranciára vonatkozó – vizsgálódásokat segíthet és bővíthet. Az eddigi feltárt adatok, emberi sorsok megerősítik azt az új történeti modellt, amely rávilágított arra, hogy az évszázados európai hegemóniát elérő és fenntartó Spanyol Monarchia kulturális, gazdasági, pénzügyi és hadi ereje jelentősebb hatást és szívóerőt gyakorolt a Kárpát-medence államainak történeti fejlődésére és lakosaira, mint korábban vélték.

Ehhez a megváltozott képhez kapcsolódik az is, hogy egyre jobban látjuk: a Spanyol Monarchia és a Magyar Királyság közötti kapcsolatok, amennyiben a magyarországi személyek mozgását vesszük alapul, a nagy földrajzi távolságok miatt elsősorban nem az Ibériai-félszigeten, hanem Spanyol-Itáliában és Spanyol-Német-

alföldön voltak intenzívebbek. Ennek egyik példája, hogy horvát és magyar katonák ezrei évtizedekig állomásoztak a mai Belgium területén és annak határain, illetve a dél-németalföldi katonák magyarországi jelenléte. Egyre több magyarországi származású gályarabot ismerünk név szerint, akik szabadulásuk után Spanyolországban kezdtek új életet. Ezek nem egyedi esetek voltak, miként az újabban feltárt források mutatják. Minden jel szerint kisebb diaszpórák is kialakulhattak ezeken a területeken.

Amikor a spanyol Habsburg-világbirodalom inkvizíciója elé került személyek sorsát feltérképezzük, akkor Magyarország újkori történetét újabb szállal kapcsoljuk a gyarmatosító hatalmak, a világkereskedelem, a protoglobalizáció és a civilizációk közötti harcok történetéhez.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

AHN = Archivo Histórico Nacional (Madrid)

2. Kiadott források és szakirodalom

Anderle

1985 Anderle Ádám: A „fekete legenda” Magyarországon a 19. és a 20. században. In: *Világtörténet*, 7. (1985) 3. sz. 4–16.

Anderson

2002 Anderson, James M.: *Daily Life during the Spanish Inquisition*. Westport, Conn., 2002.

András

2021 András Bence: Ahol fanatizmus tombol, ott 200 év múlva is szegényebbek lesznek az emberek. In: *Portfolio.hu*, 2021. október 14. <https://www.portfolio.hu/prof/20211014/ahol-fanatizmus-tombol-ott-200-ev-mulva-is-szegenyebbek-lesznek-az-emberek-503422> (letöltés: 2022. augusztus 18.).

Bennassar

1979 Bennassar, Bartolomé: *L’Inquisition espagnole, XVe–XIXe siècle*. Paris, 1979.

Bennassar–Bennassar

2006 Bennassar, Bartolomé – Bennassar, Lucile: *Les Chrétiens d’Allah. L’histoire extraordinaire des renégats, XVIe–XVIIe siècles*. Paris, 2006. (Javított és bővített kiadás; 1. kiadás: 1989.)

Blázquez Miguel

1990 Blázquez Miguel, Juan: Catálogo de los procesos inquisitoriales del Tribunal del Santo Oficio de Barcelona. In: *Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV, Historia Moderna*, 3. (1990) 11–158.

Bujanda

2002 Bujanda, Jesús Martínez de: *Index librorum prohibitorum 1600–1966*. Montréal–Genève, 2002. (Index des livres interdits, 11.)

Delacourt

2020 Delacourt, Marianne: Les chrétiens d’Allah, une recherche vivante. Une base de données de 1600 renégats à partir des archives de Lucile et Bartolomé Bennassar. In: *Les Cahiers de Framespa* [En ligne], Hors-série, 1. (2020). DOI: <https://doi.org/10.4000/framespa.7889>.

Erdélyi

2015 Erdélyi, Gabriella: Turning Turk as Rational Decision in the Hungarian–Ottoman Frontier Zone. In: *Hungarian Historical Review*, 4. (2015) 2. sz. 314–345.

Fodor

1995 Fodor Pál: Török és oszmán. Az oszmán rabszolga-elit azonosságtudatáról. In: *Történelmi Szemle*, 37. (1995) 4. sz. 367–383.

García Cárcel

1992 García Cárcel, Ricardo: *La leyenda negra. Historia y opinión*. Madrid, 1992.

Grigulevics

1972 Grigulevics, I. R.: *Az inkvizíció története*. Bp., 1972.

Havas

1927 Havas Károly: *Az inkvizíció története*. Bp., 1927.

Henningsen

1977 Henningsen, Gustav: El banco de datos del Santo Oficio. Las relaciones de causas de la Inquisición española (1550–1700). In: *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 174. (1977) 547–570.

1988 Henningsen, Gustav: *A boszorkányok ügyvédje. A baszk boszorkányság és a spanyol inkvizíció (1609–1614)*. Bp., 1988.

Henningsen–Tedeschi–Amiel

1986 Henningsen, Gustav – Tedeschi, John – Amiel, Charles: *The Inquisition in Early Modern Europe: Studies on Sources and Methods*. Dekalb, 1986.

Hevesi

1994 Hevesi István: A spanyol inkvizíció. In: *Belvedere Meridionale*, 6. (1994) 1–2. sz. 7–13.

J. Nagy

1998 J. Nagy László: Magyar származású kormányzó Algírban, 1580–1582. In: *Világtörténet*, 20. (1998) 1–2. sz. 45–49.

Kamen

1997 Kamen, Henry: *The Spanish Inquisition: A Historical Revision*. London, 1997.

Ladányi-Turóczy

2011 Ladányi-Turóczy Csilla: Inkvizíciós hétköznapok Portugáliában. In: *Múlt és Jövő*, 22. (2011) 1. sz. 35–43.

Le Roy Ladurie

1997 Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Montaillou, egy okszitán falu életrajza (1294–1324)*. Bp., 1997.

Molnár

2009 Molnár Antal: A római inkvizíció. In: *A kora újkor története*. Szerk.: Poór János. Bp., 2009. 222–238.

Monostori

2021 Monostori Tibor: Eger várából a Nápolyi Királyságba. Egy magyar gályarab szabadulása, szolgálatai és kérelme III. Ferdinánd császárhoz. In: *Világtörténet*, 11. (43.) (2021) 4. sz. 629–638.

2022 Monostori, Tibor: Hungaria Hispanica: Resilient Hungary and Its Integration into the Spanish Habsburg System, 1558–1648. In: *Resilience and Recovery at Royal Courts, 1200–1840*. Eds.: Price, Munro – Persson, Fabian – Recca, Cinzia. London, 2022. (megjelenés alatt).

Monostori–Smid

2022 Monostori Tibor – Smid Bernadett: Magyarok a spanyol inkvizíció előtt. In: *Újkor.hu*, 2022. március 6. <https://ujkor.hu/content/magyarok-a-spanyol-inkvizicio-elott> (letöltés: 2022. augusztus 18.).

Pálffy

1997 Pálffy Géza: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. In: *Fons*, 4. (1997) 1. sz. 5–78.

Palotás

2013 Palotás Zsolt: Keresztény rabszolgák a Barbarikumban. Források a muzulmán kalózkodás 16–18. századi történetéből. In: *Világtörténet*, 3. (35.) (2013) 1. sz. 1–18.

Pérez

2005 Pérez, Joseph: *The Spanish Inquisition: A History*. London, 2005.

Petneházi

2015 Petneházi Gábor: Forgách Ferenc és Don Carlos, avagy ami Heltai Hálójából kimaradt. In: *Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*. Szerk.: Jankovics József – Jankovits László – Szilágyi Emőke Rita – Zászkaliczky Márton. Bp., 2015. 141–157.

Poór

2000 Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Szerk.: Poór János. Bp., 2000.

Prosperi–Lavenia–Tedeschi

2010 *Dizionario storico dell'Inquisizione*. I–IV. Dir. Prosperi, Adriano – Lavenia, Vincenzo – Tedeschi, John A. Pisa, 2010.

Rákóczi

2014 Rákóczi István: Név- és identitásváltás – egy magyar rab „visszahonosítása” a portugál inkvizíció előtt. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 127. (2014) 1. sz. 170–180.

Rawlings

2006 Rawlings, Helen: *The Spanish Inquisition*. Malden, MA, 2006.

Smid

2019 Smid, Bernadett: Piety, Practices of Reading, and Inquisition. A Catalan Saint Cyprian Prayer from 1557 and Its Context. *Acta Ethnographica Hungarica*, 64. (2019) 2. sz. 279–309. DOI: 10.1556/022.2019.64.2.2.

Takáts

1915 Takáts Sándor: A török és a magyar raboskodás. In: Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. Bp., 1915. I. köt. 160–303.

Thomas

2001 Thomas, Werner: *Los protestantes y la Inquisición en España en tiempos de Reforma y Contrarreforma*. Leuven, 2001.

Tímár

1993 Tímár László: *A rettegek évszázadai*. Bp., 1993.

Tóth

2002 Tóth Hajnalka: Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmaiban. In: *Aetas*, 17. (2002) 1. sz. 136–153.

Varga

1991 Varga J. János: Rabtartás és kereskedelem a 16–17. századi Batthyány-nagybirtokon. In: *Unger Máttyás Emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Máttyás negyedszázados egyetemi történelestanári működésének emlékére és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából*. Szerk.: E. Kovács Péter – Kalmár János – V. Molnár László. Bp., 1991. 121–133.

TIBOR MONOSTORI – BERNADETT SMID

HUNGARIANS BEFORE THE SPANISH INQUISITION IN THE 16TH–18TH CENTURIES

FIRST STEPS OF A RESEARCH PROJECT AND DATABASE CONSTRUCTION

The paper is the first result of a relatively recent research project. More recent international research has highlighted the fact that the Inquisition in Spain has been confronted by a number of persons of Hungarian or Hungarian origin. In their paper, the authors, in addition to presenting the historiography of the research topic, mainly describe their own research methodology, the types of documents to be discovered, the research characteristics and the expected results.

CONTENTS

Wars, Battles and Chronicles: Sources of Historical Memory (Tibor Martí)	371
<i>Studies</i>	
Máté Molnár: The Battle of Campaldino	375
Zoltán Korpás: History is Written by Victorious Battles: Glorious Lepanto and Forgotten Preveza	401
Barnabás Guitman: A Witness to the Emperor's Thoughts: History Writing in the Service of the Ideology of Universal Monarchy	437
Tibor Martí – Géza Pálffy: From Common Court Service to Armed Conflict: The Encounters of a Spanish and a Hungarian Nobleman (Melchor de Robles and János Pethő) in 16 th Century Central Europe	455
Éva Ring: The Kidnapping of King Stanislaus II Augustus of Poland: The Problem of the Ruler's Legitimacy in Late-Eighteenth-Century Polish Politics	485
<i>Workshop</i>	
Tibor Monostori – Bernadett Smid: Hungarians before the Spanish Inquisition in the 16 th –18 th Centuries: First Steps of a Research Project and Database Construction	501
<i>Book Review</i>	
"The Most Memorable and Lofty Occasion that Past Centuries Have Beheld" (Zoltán Korpás)	517
Lepanto and Beyond: Images of Religious Alterity from Genoa and the Christian Mediterranean (Kristóf Szuromi)	521
War and Militaries in Eastern Europe, 1450–1500 (László Szokola)	526
Relations between the House of Austria and the Polish Line of the Vasa Dynasty, 1635–1668 (Tibor Martí)	530

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat